

ΕΙΔΟΣ

Альманах теорії та історії історичної науки

Випуск 6

Київ
2011/2012

ΕΙΔΟΣ

Historiographic Almanac

Issue 6

Kyiv
2011/2012

Олексій Ясь
Київ

Матеріальний світ у неоромантичній концептуалізації В'ячеслава Липинського

Висвітлюється представлення матеріального світу, зокрема сполучення і, zarazom, опозиція матеріальної й ідеальної площини у неоромантичній візії В.Липинського. Розглядаються термінологічні новації В.Липинського, зокрема концепт «територіальний патріотизм».

На зламі XIX-XX ст. космополітичний проект Модерну спричинив розмаїті і достатньо суперечливі реакції письменників, митців, науковців та загалом інтелектуалів на масову інтернаціоналізацію і дегуманізацію культури, повсюдну соціалізацію життя, поширення ліберальних цінностей, зокрема етичних настанов у дусі прагматичного індивідуалізму й атомізації суспільного буття тощо.

Однією із форм своєрідного «бунту» інтелектуалів супроти тодішніх соціальних та культурних колізій стало повернення до інтуїтивного способу світосприйняття, проте вже не на класичній або традиційній, а на модерністській підоснові. Саме такий поворот, за іронією вбраний у начебто «ненависні» модерністські шати, й виплекав той сплеск інтуїтивних та ірраціональних експериментів, з якими пов'язують доволі потужну неоромантичну хвилю кінця XIX – початку XX ст. Приміром, ніцшеанську критику культури розглядають як один із фронтальних і навіть знакових виявів тодішнього неоромантизму.

Загалом чимало різнорідних літературних та мистецьких явищ перехувалися під неоромантичною парасолькою. Відтак Д.Чижевський обстоював думку, що саме «кінець XIX віку приніс літературні та мистецькі течії, які з повним правом звались “неоромантикою” (тут і далі курсив наш, якщо не зазначено інакше. – Авт.)»¹.

¹ Чижевський Д. Культурно-історичні епохи // Чижевський Д. Філософські твори: У 4 т. /

Власне, неоромантизм був вислідом тих естетичних настроїв, футуристичних очікувань, витонченої чуттєвості та інтелектуальних рефлексій у душі апології ефемерності буття, котрі зазвичай пов'язують із культурною епохою, відомою в західноєвропейських країнах як *Fin de siècle*², а у російській варіації – Срібний вік, який зазвичай ототожнюють із періодом 1890-1920 рр., хоч побутують й інші часові локалізації.

У стильовому плані неоромантизм видавався вельми цікавою, привабливою та багатообіцяючою формацією різним європейським мислителям, оскільки створював широкі можливості для розмаїтих інтелектуальних та культурницьких мутацій. Наприклад, хаотичні, розмиті засади неоромантизму спричинилися до модерної актуалізації різноманітних версій відомих політичних проектів: від консерватизму до анархізму.

Втім, на теренах історіописання неоромантизм відображав зростаючу кризу класичного історизму на початку ХХ ст., ще донедавна сталі, міцні та виразні контури якого дедалі більше розмивалися численними модерністськими викликами, передусім, неокантіанством та соціологізацією історії. На часі гостро поставали питання про співвідношення й взаємини індивідуального та колективного, ідеї і факту, буденного й героїчного, матеріального та ідеального у представленні минувшини.

Здавалося, що інтуїтивні й ідеалістичні взірці мислення, на які орієнтувався неоромантизм, однозначно визначають його ставлення до матеріально-фізичного світу та його репрезентації на історичній авансцені. Тим паче, що неоромантичні візії повернули до дослідницьких практик метафізичні, містичні, сакральні, психологічні, мистецько-естетичні складові у представленні минувшини.

Проте це враження видається оманливим, оскільки неоромантизм зазвичай спирався не на якесь універсальне і стале інтелектуальне та культурне підґрунтя, а являв собою строкате, часто-густо еkleктичне сполучення елементів позитивізму, традиційного чи старого романтизму, неокантіанства, соціологізму, дарвінізму, віталізму і т.п. Та, найголовніше, неоромантична концептуалізація претендувала на кардинальне переосмислення, ба навіть на своєрідне «перевідкриття» національних чи соціальних шарів минувшини, що апріорі закладало багатоманітність та версіальність у прочитаннях історії.

З цієї перспективи матеріальний світ являв собою досить цікаву площину для творчих експериментів прихильників чи адептів інтуїтивного

Під загальною ред. В. Лісового. К., 2005. Т.2: Між інтелектом і культурою: дослідження з історії української філософії. С.32.

² «Кінець віку» (фр.)

способу мислення, посеред яких поважне місце в українському історіописанні посідав В'ячеслав Липинський (1882-1931).

Зауважимо, що на початку 1930-х років один із близьких соратників В.Липинського граф А.Монтрезор схарактеризував візію В.Липинського як «р о м а н т и з м с у т и, р о м а н т и з м д е р ж а в н о с т и (розбив А.Монтрезора. – Авт.)»³, а інший – С.Шемет назвав його «теоретиком і романтиком-ідеалістом»⁴. Однак, у контексті неоромантизму тексти В.Липинського висвітлювалися вже значно пізніше, зокрема у цікавих студіях Л.Біласа⁵.

На перший погляд, довоєнні тексти В.Липинського досить яскраво ілюструють авторське розуміння ролі та значення ідей в історичному бутті, котрі витримані в романтичному / неоромантичному дусі. «В життю недержавних націй, боротьба ідей відіграє величезну роллю. *З ідей вони черпають силу до свого національного відродження тоді, коли народ, здавалося, вже вмер. Ідея се потім одинока їхня зброя, бо звичайно, не фізичною силою розпоряджують отсі горстки піонерів нового життя відродженого по довгім сні неволі народу*», – стверджує автор⁶.

Зауважимо, що у візії В.Липинського роль своєрідного мірила вартості щодо оцінки як конкретного діяча, так і соціальної спільноти відіграє неоромантична ідея жертвовності, точніше жертвенної посвяти.

У такому дусі український історик і публіцист оцінює потуги галицького студентства, котре «складає там (у Львові. – Авт.) в жертву своє життя і свою будучину»⁷. Ще красномовніше ідея жертвовності й представлення Особистості як речника відповідного ідеалу проступає у замітці, присвячені пам'яті В.Доманицького. «Мірилом його праці і його заслуг – найвища людська жертва: життя – котре поклав покійний на

³ Монтрезор А., граф. В'ячеслав Липинський (5.IV.1882–14.VI.1931) // В.Липинський як ідеолог і політик. Ужгород, 1931. С.9.

⁴ Шемет С. В.К.Липинський при громадській роботі // Там само. С.35.

⁵ Л.Р.Б. [Білас Л.Р.] Краків, Женева і філіяція «Кричевського»: До родовідної мислення В.Липинського // Липинський В. Твори. Архів. Студії / Загальна ред. Р.Залуцький, Є.Зиблікевич. Філадельфія, 1980. Т.2: Участь шляхти у великому українському повстанні під проводом гетьмана Богдана Хмельницького. С.XVII-XCVIII; Idem. The Intellectual Development of V.Lypyn'skyj: His World View and Political Activity before World War I // Harvard Ukrainian Studies. 1985. Vol.9, no. 3/4. P.263-285.

⁶ Правобережець В. [Липинський В.] Кілька уваг з приводу книжки д. Васілевського «Україна і sprawa ukraińska» // Літературно-науковий вістник. 1912. № 9. С.334.

⁷ Правобережець В. [Липинський В.] На чисту воду. Остання відповідь п. Здзеховському і К° // Рада (К.). 1911, 27 вересня (10 жовтня). № 217. С.3.

вістар Ідеї», – підкреслює В.Липинський⁸. Приміром, саме жертвенне призначення освячене кров'ю та актом героїчної дії спричиняється за часів Хмельниччини до народження великої Ідеї – вільного національного життя, Вільної України⁹.

Втім, попри такі ірраціональні й ідеалістичні інтенції, витoki дослідницьких устремлінь В.Липинського щодо матеріального світу простежуються ще на зорі його творчості. Скажімо, варто згадати про ідею «територіялізму», яка побутує у розвідках В.Липинського ще до Першої світової війни. Зокрема, автор тлумачив цю ідею як прагнення до «політичної еманципації національної території», а в широкому сенсі розглядав як «територіяльний патріотизм навіть серед чужих, розкиданих на території своєї нації людей, щоб, в них мати піддержку своїх горожан»¹⁰.

Концепт «територіялізму» відіграв засадну роль у світоглядній та інтелектуальній формації В.Липинського не тільки у довоєнну добу, а й протягом усього творчого життя цього українського мислителя. Проте повною мірою матеріальний світ став «експериментальним» майданчиком у концептуалізації В.Липинського за еміграційної доби, зокрема на сторінках його славнозвісних «Листів до братів-хліборобів».

Ця студія сполучала розлогі і досить складні соціологічні та філософські конструкції з численними публіцистичними екскурсами, котрі репрезентували самобутню консервативну візію, проте сперту на неоромантичну концептуалізацію далекої та недавньої української минувшини.

Вочевидь, поєднання гострих полемічних пасажів із філософсько-соціологічною тематикою, сполучення різних дослідницьких стратегій значно ускладнювало сприйняття головних ідей «Листів до братів-хліборобів». Тим більше, що в цій студії споглядаємо перехід від типових публіцистичних розумувань до домінації унікального, авторського досвіду, який від часів знаменитих «Дослідів» Мішеля Монтеня вважається класичною ознакою есеїстики.

Отож, грубезний том «Листів», насичений величезною кількістю понять і концептуальних положень, виявився аж занадто складним для сприйняття авторських ідей у середовищі українських гетьманців. Тільки

⁸ Липинський В. Пам'яті Василя Доманицького // Рада (К.). 1910, 7 (20) вересня. № 203. С.1.

⁹ Його ж. Твори. Архів. Студії / Загальна ред. Р.Залуцький, Є.Зиблікевич. Філадельфія, 1980. Т.2: Участь шляхти у великому українському повстанні під проводом гетьмана Богдана Хмельницького. С.121.

¹⁰ Правобережець В. [Липинський В.] Кілька уваг з приводу книжки д. Васілевського... С.343.

невелика кількість прихильників В.Липинського засвоїла та вільно оперувала його ідеями. Натомість більшість гетьманців-монархістів сприймали класократичну візію В.Липинського як свого роду terra incognita.

Недаремно Д.Дорошенко у тісному співробітництві з автором навіть підготував спеціальну працю, в якій запропонував популяризаторську версію класократичної концепції для широкого загалу¹¹. «Не знаю тільки, чи до ладу воно все буде, бо *“популяризувати” Вас дуже тяжко...*», – писав Д.Дорошенко у листі до В.Липинського від 28 квітня 1924 р.¹²

Зазвичай В.Липинський застосовував поширений у тогочасній суспільно-політичній та історичній думці понятійний апарат, але наповнював його відмінним змістом, уживав у найрізноманітніших контекстах, що часто-густо продукувало нові, оригінальні смисли. Вважають, що саме специфічна термінологія В.Липинського не тільки ускладнювала рецепцію його поглядів, а й істотно утруднює сучасним дослідникам вивчення діапазону інтелектуальних впливів на українського мислителя¹³.

На цю особливість текстів автора «класократичної візії» неодноразово звертали увагу як дослідники (Д. Чижевський, Є.Пизюр)¹⁴, так і сучасники. Приміром, О.Назарук у листі до Липинського від 28 вересня 1923 р. зазначав: «про неясний для мене Ваш термін *“охлократія”* напишу колись» і далі у примітці з розпачем додав: «Коли мені треба б його в'яснювати, то й 50 відсоткам інших читачів теж»¹⁵.

Зауважимо, що В.Липинський надзвичайно уважно, а подекуди й вельми хворобливо, ставився до використання іншої термінології. Скажімо, видрукувавши у «Хліборобській Україні» розвідку С.Томашівського «Влада й культура», він у довжелезній примітці подав пояснення щодо співвідношення термінології галицького вченого з понятійним апаратом, ужитим у його «Листах до братів-хліборобів». Зокрема, В.Липинський наголошує, що термін «охлократія» він застосовує у традиційному сенсі поняття «демократія» і т.п.¹⁶

¹¹ Забаревський М. [Дорошенко Д.І.] В'ячеслав Липинський і його думки про українську націю і державу. Відень, 1925.

¹² Липинський В. Архів. Філадельфія, 1973. Т.6: Листи Дмитра Дорошенка до В'ячеслава Липинського / Ред. І.Коровицький. С.84.

¹³ Галушко К. Консерватор на тлі доби: В'ячеслав Липинський і суспільна думка європейських «правих». К., 2002. С.105.

¹⁴ Pyziur E. V.Lypyns'kyj's Idea of Nation // Harvard Ukrainian Studies. 1985. Vol.9, no. 3/4. P.302-304; Чижевський Д. В'ячеслав Липинський як філософ історії // Чижевський Д. Філософські твори. Т.2. С.228.

¹⁵ Липинський В. Твори. Архів. Студії. Філадельфія, 1976. Т.7: Листи Осипа Назарука до В'ячеслава Липинського. С.27.

¹⁶ Його ж. [Примітка] до статті С.Томашівського «Влада й культура» // Хліборобська

Видається, що термінологія відіграла надзвичайно важливу роль в авторській концептуалізації. Наприклад, поняття «традиція» у текстах В.Липинського трактується не стільки в нормативному сенсі (передача ідей, цінностей, ритуалів, стереотипів, моделей поведінки, тобто нав'язування до певного змістовного ядра минувшини), скільки як системоутворюючий чинник, ірраціональний каталізатор «містичних прагнень» і «стихійних хотінь» нації. Завдяки такому понятійному апарату історична та політична візія В.Липинського набуває надзвичайної динамічності, зокрема відображає творчий, активний характер його філософії історії. Недаремно Б.Крупницький слушно схарактеризував В.Липинського як теоретика з темпераментом публіциста¹⁷.

У цьому ж сенсі варто розглядати й потрактування терміна «аристократія». Варто відмітити, що автор, з одного боку, тлумачить поняття «аристократія» («найкращі люди»)¹⁸ у річищі античної традиції, а, з іншого боку, пов'язує його сенс із терміном «еліта». *«Аристократією натомість зву я всяку правлячу і провідну в даній добі верству (те, що в західно-європейській літературі називають тепер “елітою”) без огляду на її походження», – підкреслює В.Липинський*¹⁹.

Зрештою, український мислитель уживає цю дефініцію в іншому контексті та вкладає новий зміст. Передусім він наголошує, що застосовує «слово аристократія не в тім насмішкватім значінню, яке надає йому сучасна інтелігентська демократія, не для означення нащадків тієї чи іншої посідаючої свою історію верстви (яку зрештою все можна і слід називати її власним іменем: шляхта, козацтво, патриції, лицарство, самураї і т.д.), а в значінню первісному того слова, так би мовити в його значінню граматичному, для означення тієї групи найкращих в даній історичній момент серед нації людей, які найкращі серед неї тому, що власне вони в даній момент являють ся організаторами, правителями і керівниками нації (розбив В.Липинського – *Авт.*)»²⁰.

Україна (Відень). 1922/1923. Кн.4, 36.7/8. С.311.

¹⁷ Крупницький Б. Українські історіографічні проблеми: 3. Силуети українських істориків ХХ ст. (народники і державники): IV. В'ячеслав Липинський // Крупницький Б. Історіознавчі проблеми історії України: 36. статей. Мюнхен, 1959. С.103.

¹⁸ Липинський В. Повн. збір. творів, архів, студії / Ред. Я.Пеленський. Київ–Філадельфія, 1995. Т.6, Кн.1: Листи до братів-хліборобів про ідею і організацію українського монархізму. С.131.

¹⁹ Там само. С.XLVII

²⁰ Там само. С.131.

Зрештою, у термінологічному апараті В.Липинського це поняття нагадує сучасні дефініції еліти, зокрема набуває певного етичного і навіть психологічного забарвлення. Втім, український інтелектуал, вочевидь, не був задоволений тими смислами, які продукує термін «національна аристократія», позаяк шукав більш адекватний заміник, що точніше б відображав сутність його класократичної теорії. Так, народилася нова дефініція – «провідна верства» («державотворча верства»)²¹.

Іншим яскравим прикладом термінологічної мутації у текстах українського мислителя є поняття «класократія», запозичена ним зі статті М.Кочубея²². Український історик-марксист М.Яворський навіть розглядав візію В.Липинського як апологію «ідеї українського станового устрою в історичному процесі»²³.

Зазначимо, що дефініція «класократія» застосовується В.Липинським не тільки для позначення одного зі способів організації національної аристократії, а й певного історичного циклу побутування нації. Відтак первісний сенс цього поняття як засобу та маркера соціальної диференціації зазнає суцільної метаморфози.

Важливу роль у представленні української минувшини в працях В.Липинського посідала ідея жертвовності, котра побутувала ще у довоєнні часи. За влучною заувагою Д.Чижевського, «значення історичних сил Липинський оцінює жертвовністю, їх здібністю до жертви та навіть до самопожертви, в кожному разі – до “обмеження”, до самообмеження. Бо на цих якостях базується й авторитет, і сила...»²⁴. Проте ідея жертвовності, посвята ідеалу зазнає помітних перетворень у повоєнних текстах, оскільки В.Липинський прагне розширити межі концептуалізації. Відтак він навіть обстоює думку, що «жертва й героїзм» з обсягу цілого класу вимагають «реального ґрунту», тобто відповідних соціальних, економічних, культурних, політичних передумов та обставин²⁵.

²¹ Там само. С.350-351.

²² Кочубей М. Думки Гетьманця: І. Трудова Монархія як завершення радянської системи; ІІ. Про те як можна було-би вирішити земельне питання // Хліборобська Україна (Відень). 1920/1921. Кн.2, 36.2/4. С.122-139.

²³ Яворський М. Современные антимарксистские течения в украинской исторической науке // Труды Первой Всесоюзной конференции историков-марксистов (28.XII.1928 – 4.I.1929) / 2-е изд. М., 1930. Т.1. С.428.

²⁴ Чижевський Д. В'ячеслав Липинський як філософ історії. С.233.

²⁵ Липинський В. Твори. Архів. Студії / Ред. Л.Білас, Я.Пеленський. Філадельфія, 1991. Т.3: Україна на переломі 1657-1659: Замітки до історії українського державного будівництва в XVII-ім столітті. С.70.

Скажімо, в монографії «Україні на переломі» В.Липинський репрезентує Б.Хмельницького як Велику людину, яка значною мірою досягнула соціальний та економічний детермінізм в історії. Більше того, автор навіть обстоює думку про «організаційний геній Гетьмана»²⁶. *«Велич і теніяльність Хмельницького була в тім, – зазначає В.Липинський, – що він зумів з тим стихійним економічним процесом, з живою хліборобською “городовою” Україною, а не із засудженим на смерть низовим обцинним, уходницьким і добичницьким Запоріжжям свою політику й будову Держави Української зв’язати»*²⁷. В іншому місці монографії він окреслює «страшний вузол соціальних, економічних, культурних, цивілізаційних і політичних супротивностей» та наголошує, що в українській історії тільки один Б.Хмельницький «зумів цей гордієвий вузол розрубати»²⁸.

Таким чином, в «Україні на переломі» соціально-політична еволюція від «виборного гетьманату» до «дідичної (спадкової) монархії» відтворюється автором із перспективи кількох дослідницьких стратегій, зокрема ірраціоналізму та соціологізму та ін. Відтак «фізична сила нації» – козацтво мало з’єднатися з «силою духовною» – «руською шляхтою» під приводом знакового провідника нації – Великого Богдана на відповідному соціально-політичному ґрунті, але в руслі нестримного потягу національних устремлінь («хотінь»), освячених «жертвними» діяннями.

За великим рахунком, йдеться про змагання, а в низці випадків про співіснування таких рушіїв світу історії як волюнтаризм («воля») та детермінізм («конечність»). З такої перспективи первісне звернення В.Липинського до матеріального світу виглядає досить утилітарним і тривіальним, якщо взяти до уваги ідеологічні віяння й інтелектуальні вподобання міжвоєнної доби, котрі тою чи іншою мірою освячували появу «масової» людини на історичних підмостках. Саме у цьому дусі сформульована його теза про матеріальну основу конфлікту ідеологій як боротьби між «законом землі» та «законом капіталу», що постає на сторінках «Листів до братів-хліборобів»²⁹.

Висхідна генералізація В.Липинського переводить цей конфлікт з ідеологічної ниви і репрезентує його у політичній сфері як змагання двох принципів – монархічного та республіканського, а у соціальній – як протистояння аристократії (елітаризму) й «егалізації» (егалітаризму). Зауважимо, що останній термін В.Липинський запозичує у французького

²⁶ Там само. С.159.

²⁷ Там само. С.86.

²⁸ Там само. С.121.

²⁹ Липинський В. Повн. збір. творів, архів, студії. Т.6, Кн.1. С.32.

філософа та соціолога Жоржа Сореля³⁰ – автора лівацької анархо-синдикалістської візії з виразними неоромантичними мотивами.

Зазначимо, що думки останнього автор «Листів до братів-хліборобів» неодноразово коментував на сторінках цієї праці³¹. Зокрема, В.Липинському імпонувала критика буржуазної демократії у студіях Ж.Сореля, хоч вона і здійснювалася з лівих позицій. Йому також були близькі ірраціональні підходи Ж.Сореля стосовно ролі волюнтаризму, міфотворчості та насилля як стимулюючих і організуючих чинників модерних соціально-політичних рухів.

Втім, на відміну від старих чи класичних романтиків, які часто-густо безапеляційно протиставляли витончену й високу царину духу (ідеального, чуттєвого) матеріально-фізичному світу (примітивному, брутальному), В.Липинський сприймає їх не як супротивні площини, а як своєрідну цілісність. Однак соціокультурна поверхня репрезентується українським інтелектуалом у вигляді самотніх парних опозицій: матеріальна сила / моральний авторитет³², статика / динаміка громадського життя³³, ідеалістичний реалізм («прагматичний спосіб мишлення»)³⁴, закон землі / закон капіталу³⁵, держава-біржа / держава-господарство, продукція / ідеологія – «сила продукції» та «сила ідеології»³⁶ і т.п.

Наведені термінологічні конструкції є виразом хаотичності, почасти навіть суперечливості неоромантизму як стильової течії, яка сполучається з різноманітними інтелектуальними й культурними компонентами. Проте зазначені інструментальні поєднання відкривали нові евристичні можливості для осягнення багатоманітності форм та виявів суспільного життя. Недаремно засадною рисою протиставлень у тексті В.Липинського є своєрідна ідеалізація матеріального і, водночас, матеріалізація ідеального!

Приміром, розмірковуючи про національну аристократію («провідну верству») він обстоює думку, що її основними прикметами є «матеріальна сила» та «моральний авторитет». Причому, за візією В.Липинського, ці риси аристократії поширюються практично на всі історичні епохи, себто не залежать повною мірою від соціо- та етнокультурного підґрунтя.

У зародковому вигляді розумування автора про «силу» та «авторитет» споглядаємо ще у другій частині «Листів до братів-хліборобів», зокрема

³⁰ Там само. С.37

³¹ Там само. С.34, 59, 61, 86, 106, 154, 161, 311 (примітки).

³² Там само. С.70-71, 81-82.

³³ Там само. С.196.

³⁴ Там само. С.358.

³⁵ Там само. С.32.

³⁶ Там само. С.379.

щодо означення «хліборобського класу»³⁷. Відтак В.Липинський вважає, що «матеріальна сила» аристократії полягає у володінні «технічними засобами війни, оборони та економічної продукції» – земля, техніка, заводи, фабрики, машини, виробниче обладнання, вироблені товари, важке військово озброєння тощо.

З-поміж цих складових виняткове місце посідає володіння землею, яку автор розглядає як реальну основу «матеріальної сили». Тому найкращими «провідними» чи «державотворчими» верствами у світовій історії він вважає земельну англійську та німецьку аристократію, римських патриціїв, японських самураїв, які володіли землею, зокрема навіть невеликими територіями. В.Липинський вважає, що представники «матеріально непродукуючої інтелігенції» не можуть організувати та правити нацією, котра має високий рівень «хліборобської та промислової техніки»³⁸.

На його думку, звичайна роль інтелігенції в політичному житті виявляється у критиці чи організації опозиції національній аристократії за умови дієздатності останньої, що спричиняє реформування суспільства. Тож «здекласована інтелігенція», яка намагається правити нацією, незаперечно спричиняє політичну руйнацію суспільства, позаяк є «матеріально безсиллю»³⁹.

Вочевидь, ці переконання В.Липинського постали як негативна реакція на політичні практики українських соціалістичних партій, передусім, лівацької інтелігенції за революційної доби. Відтак травматичний та болісний досвід поразки української революції 1917-1921 рр. повсякчас відчуваємо у тексті «Листів до братів-хліборобів». «Ми обидва дуже перемучені і прибиті нашою катастрофою, бо ми дійсно хотіли і хочемо України» (підкреслення В.Липинського. – *Авт.*), – писав В.Липинський у листі до О.Назарука від 1 вересня 1924 р.⁴⁰ Однак, український інтелектуал прагнув обґрунтувати свої спостереження не тільки на основі споглядання революційного минулого на національних теренах, а й на осягненні новітньої політичної історії низки європейських країн.

Зрештою, «матеріальна сила» та «моральний авторитет» підносяться В.Липинським до масштабу матеріальних та моральних відносини, які складають відповідно: «с т а т и к у і д и н а м і к у г р о м а д с ь к о г о

³⁷ Там само. С.81-84.

³⁸ Там само. С.142-143.

³⁹ Там само. С. 149 (прим.*).

⁴⁰ Листи В'ячеслава Липинського до Осипа Назарука (1921-1930) / Упор. М.Дядюк; наук. ред. Я.Федорук. Львів, 2004. С.55.

ж и т я» (розбив В.Липинського – *Авт.*)⁴¹. Ба більше, вони генералізуються до сутнісних ознак організації суспільного й державного буття нації. Причому вислідом таких спостережень є авторська думка про те, що «висока техніка матеріального життя» залежить від рівня громадської моралі національної аристократії, точніше від моральної рівноваги суспільства, спертої на віру і релігійний містицизм.

На цьому місці споглядаємо специфічну ідеалізацію матеріального буття, рух і навіть конфігурація якого залежить від ірраціональних, містичних імпульсів національної аристократії, кінець-кінцем від її ідеалістичного пориву («ірраціональної стихійної волі»). «Влада, держава і нація – все це продукти *волі і творчості* (курсив В.Липинського. – *Авт.*), а не рослинного, вегетативного життя», – зауважує автор в одній зі своїх розвідок⁴².

Більше того, В.Липинський категорично відкидає соціалістичні аспірації щодо можливості створення якоїсь універсальної світової держави, котрі апіорі вважає утопічними. На його думку, неможливо витворити «однакову матеріальну техніку» за допомогою «одноцільної інтернаціональної аристократії»⁴³. «Коли ми отже розглядаємо життя нації в минулому, в його вже усталених формах, то *рівень матеріальної культури – її розвиток, упадок чи заник – дають нам непреложне свідоцтво тих форм громадської моралі, тих методів організації нації і тих форм морального авторитету, які присущі аристократії даної нації в дану історичну добу*», – стверджує В.Липинський⁴⁴.

Зазначимо, що український мислитель уживає співставлення статички («матеріальні відносини») та динаміки («моральні відносини») для обґрунтування типологічної процедури щодо різних станів побутування нації та її провідників – «національної аристократії».

Власне, на перехресті матеріального й морального, статички та динаміки, «активних» і «пасивних елементів» постають не тільки «форми морального авторитету», а, за великим рахунком, вибудовується вся класократична концепція В.Липинського – три цикли буття націй, державного правління та способи творення аристократії – класократія, демократія та охлократія.

«Охлократія» (диктатура). Вважають, що цей термін був уперше вжитий Полібієм для позначення викривлених, спотворених форм державного правління. На думку В.Липинського, «охлократія» репрезентує

⁴¹ Липинський В. Повн. збр. творів, архів, студії. Т.6, Кн.1 С.196.

⁴² Його ж. Його ж. Братерська сповідь (У перші роковини Ради Присяжних Українського Союзу Гетьманців Державників) // Harvard Ukrainian Studies. 1985. Vol.9, no.3/4. P.411.

⁴³ Його ж. Повн. збр. творів, архів, студії. Т.6, Кн.1. С.209-210.

⁴⁴ Там само. С.208.

механічний спосіб творення національної аристократії, властивий нації з примітивним «матеріальним і расовим розвитком», яка перебуває у стані «недиференційованої юрби». У цьому випадку «матеріальна продукція» так і не утворила виразної класової структурованості нації⁴⁵. Відтак провідні позиції посідає «активна меншість» – охлократична аристократія, котра жорстко організована й підпорядковує суспільство виключно збройною силою та тотальним насиллям. Автор вважає, що охлократії, як правило, повстають на периферії індустріальної цивілізації (держави, що виникли внаслідок завоювань кочівників, східні деспотії, держава мамлюків, якобінська Франція, більшовицька Росія).

«Класократія» – спадкова та конституційна, себто «законом обмежена» монархія. За візією, В.Липинського, це – органічний і, заразом, найкращий спосіб витворення національної аристократії, котрий спирається на суворий класовий поділ нації, «витворений матеріальним і расовим розвитком». За таких передумов, національна аристократія твориться кооптацією до її лав найкращих представників із різних класів, станів та прошарків населення, котрі «спаяні міцно внутрі *однаковим способом матеріальної праці*»⁴⁶. Ідеальним прикладом «класократії» В.Липинський уважав тодішню Британську монархію.

«Демократія» (республіка). У студії В.Липинського «демократія» представляє такий спосіб організації національної аристократії, котрий склався як вислід «*неорганічного та хаотичного матеріального розвитку і під впливом своєї чи чужої колоніальної експанзії*»⁴⁷. У широкому сенсі автор трактує цей стан нації як класове та расове нівелювання, що витворило «хаотичний конгломерат одиниць» на основі «необмеженого індивідуального демократизму». «*Демократія знайшла свій вираз у всяких “кубізмах”. І мабуть дійсно хаос можна представляти лише фрагментами*», – з іронією відзначає В.Липинський, маючи на увазі геометричні експерименти у мистецьких творах тодішніх абстракціоністів⁴⁸.

Зрештою, за «демократії» фізично, духовно й матеріально споріднені класи розпорошуються, а владу здобувають багатії-плутократи, котрі спираються на згасаючу консервативну традицію «охлократії» чи «класократії» (Франція доби Третьої республіки, Річ Посполита, Росія за часів О.Керенського).

⁴⁵ Там само. С.191.

⁴⁶ Там само. С.192.

⁴⁷ Там само. С. 192.

⁴⁸ Там само. С.230-231.

На думку В.Липинського, означені три типи національної аристократії чергуються між собою, хоч подібна циклічність не є жорстко детермінованою, себто допускає можливість різних варіацій. За висловом Є.Пизюра, така циклічна схема слугує автору для potwierдження його візії про «ідеальний політичний лад» – класократію⁴⁹. Та найцікавішим видається те, що у конструкції В.Липинського матеріальна сила / моральний авторитет представляють сполучення і, zarazом, опозицію матеріальної й ідеальної площини в двоєдиній візії соціального світу.

Своєрідне сполуку ідеального й матеріального простежуємо і у соціально-історичній типології В.Липинського, котра є спробою поширити антропологічні підходи на соціальну поверхню, себто диференціювати стихійні «людські хотіння» щодо «продукції, ідеології та меча». Тим паче, що «силу продукції» та «силу ідеології» автор визначав як основні складові «вічної боротьби» класів та станів⁵⁰.

За комбінацією стихійних хотінь, В.Липинський виокремлює три основні соціальні типажі – войовник-продуцент, войовник-непродуцент та невойовник-продуцент (непродуцент)⁵¹. Відтак перемога чи здобуття влади певним соціальним типажем відповідає трьом методам (способам) здобування та організації влади – класократії, охлократії та демократії⁵².

Проте найповніше злиття ідеального й матеріального споглядаємо в авторському концепті «територіялізму». «*Територія єсть одним з основних матеріальних чинників політики державної...*», – наголошує В.Липинський⁵³. Адже людність, яка мешкає на цій території складає громадянство – «пасивну більшість» і поділяється за вертикальним зрізом на класи (промисловий, хліборобський, фінансовий, купецький, інтелігентський та ін.), а за горизонтальним – на стани (селяни, шляхта, організатори виробництва, церква і єпархія та ін.).

Зазначимо, що В.Липинський у листі до О.Назарука від 19 березня 1924 р. наголошує, що він уявляє націю в «образі ріжних клясів (підкреслення В.Липинського. – Авт.) (з їх ріжними клясовими хотіннями і світоглядами)»⁵⁴. Втім, наведені дефініції не витісняють остаточно терміни «народ», «верства», «стан», які повсюдно побутували в довоєнних текстах В.Липинського.

⁴⁹ Пизюр Є. В'ячеслав Липинський і політична думка західного світу // Сучасність. 1969. № 9. С.114.

⁵⁰ Липинський В. Повн. збр. творів, архів, студії. Т.6, Кн.1. С.379.

⁵¹ Там само. С.408.

⁵² Там само. С.414.

⁵³ Там само. С.375.

⁵⁴ Листи В'ячеслава Липинського до Осипа Назарука. С.32.

Зрештою, у концептуалізації В.Липинського національна аристократія, котра має «матеріальну силу» та «моральний авторитет», творить «активну меншість» і відіграє провідну роль в суспільному житті. Більше того, реалізація її місії безпосередньо пов'язується з «матеріальними» потенціями певного простору, його соціокультурними й етнокультурними прикметами, що потребують ідеалістичного, точніше містичного імпульсу, котрий спричиниться до виникнення «територіальної свідомості».

«Сама по собі територія в динамічно-політичній розумінню цього слова є ніщо. Можна мати прекрасну територію і ніколи не здобути на ній влади, не мати на ній своєї держави та не стати з нею ніколи нацією. Допіру свідомість своєї території і хотіння мати на ній свою окрему владу, свою окрему державу, перетворюють її в активну порушуючу політичну силу. З цієї свідомості і цього хотіння родиться патріотизм: любов до своєї землі, до своєї Батьківщини і до всіх, без виїмку, її мешканців. Патріотизм – свідомість своєї території, а не сам територія – лежить в основі буття і могутності держав (розбив В.Липинського. – *Авт.*)», – стверджує автор⁵⁵.

У «Листах до братів-хліборобів», В.Липинський наголошує, що в основі «поняття нації лежить *містичне ядро*»⁵⁶, котре сполучає цю ідеалістичну основу з природно-фізичним світом. Відтак нація постає як реалізоване, здійснене «хотіння» бути й жити, що спирається на «територіальний патріотизм», себто на ідею відданості певному простору!

Зауважимо, що за концепцією автора містичні й ідеалістичні устремління мають опанувати, досягнути матеріально-фізичну площину – Землю з її етно- та соціокультурним, геополітичним та природним ландшафтом! Причому концепт «територіального патріотизму» продукує не лише ідею осілості, а й тезу про органічну спільноту, що має власну ієрархію і, практично, колективну свідомість!

Власне, з ідеї Землі, «територіалізму» походить «духовна природа» ірраціоналізму, як досягнення ієрархії Всесвіту, котра є одним із наріжних каменів світосприйняття «хлібороба-консерватора», з яким ототожнює себе автор. «Т е р и т о р і я л ь н а , к р а є в а с в і д о м і с т ь (розбив В.Липинського. – *Авт.*), а не свідомість племінно-культурно-віросповідно-національна лягла в основу всіх держав цілого світа», – зазначає В.Липинський⁵⁷.

⁵⁵ Липинський В. Повн. збір. творів, архів, студії. Т.6, Кн.1. С.375.

⁵⁶ Там само. С.83.

⁵⁷ Липинський В. Хам і Яфет. З приводу роковин 16/29 квітня 1918 р. Львів, 1928. С.9.

У такому контексті його візію навіть сприймають як повернення до доіндустріальних / домодерних цінностей⁵⁸. Однак, це спостереження, мабуть, не варто надмірно генералізувати, позаяк ставлення автора «Листів до братів-хліборобів» до індустріальної цивілізації видається неоднозначним. З одного боку, споглядаємо дошкульні авторські інвективи щодо паразитичної ролі капіталу та плутократії. Проте, з іншого боку, В.Липинський уважає, що охлократія, яка є найгіршим способом організації національної аристократії та державного правління, зазвичай постає на прикордонні великих індустріальних цивілізацій. Натомість взірць класократичного устрою, на думку українського мислителя, являла собою Британська імперія, котра до початку XX ст. асоціювалася з образом індустріальної твердині – світової робітні.

Ці приклади ілюструють досить специфічний стиль мислення, котрий включає різні інтелектуальні й культурні складові. Тим паче, що концептуальні побудови В.Липинського спираються на змагання, взаємодоповнення кількох парадигматичних підходів, з перспективи яких побутування історичної людини розглядається у двох перехресних системах – природі та суспільстві. Звідси, імовірно, походить перехресування, взаємопроникнення ідеальної та матеріалістичної площин у візії В.Липинського.

У широкому сенсі таке синкретичне сполучення різних дослідницьких стратегій демонструє вільну циркуляцію інтуїтивних, аналітичних та прагматичних компонентів, які творять самобутній профіль стилю мислення В'ячеслава Липинського.

⁵⁸ Галушко К. Європейський контекст соціально-політичних ідей В'ячеслава Липинського // В'ячеслав Липинський та його доба: Наукове видання / Упорядн. Т.Осташко, Ю.Терещенко. Київ–Житомир, 2007. С.368.